

**REPORTS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

ISSN 2224-5227

Volume 1, Number 305 (2016), 197 – 160

UDC 9 – 05 (574) = 512.122

S.DOSMAGAMBETOV – OUTSTANDING SCHOLAR AND PUBLIC MAN

S.S. Kasimova¹, N. Mausymbai²

Karaganda state technical university, Karaganda city, Kazakhstan
saule.saken2010.kasimova@mail.ru

Key words: Central Kazakhstan, regional party committee, coal industry, figure, polytechnical institution, social sciences, deputy, professor.

Abstract. Article is devoted to life and work of well-known Kazakhstan public figure, the founder social and economic branch, knowledge, sciences, cultures of the Central Kazakhstan Dosmaganbetov S.K. His contribution to scientific and technical development of university and to training of highly classified professionals, to development of quality of teaching pedagogy staff of university while he was working at Karaganda state technical university is described in the article.

Moreover the working career of Dosmaganbetov S.K. was considered: his activity as the head of government of the Karaganda region, achievements in development and production of the coal industry in the Central Kazakhstan, work on the social, economic and cultural growth of satellite towns, his contribution in adoption of orders and documents for formation of the city of Karaganda by the significant industrial center of the country which was widespread thanking the expressed opinions and estimates by public figures. His scientific, pedagogical, organizational works in training of teachers and young scientists of the republic were investigated.

ӘӨЖ 9 – 05 (574) = 512.122

С. ДОСМАҒАМБЕТОВ – КӨРНЕКТІ ҒАЛЫМ, ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ

С.С. Қасымова¹, Н. Маусымбай²

Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды қаласы
saule.saken2010.kasimova@mail.ru

Тірек сөздер: Орталық Қазақстан, облыстық партия комитеті, көмір өнеркәсібі, қайраткер, политехникалық институт, қоғамдық ғылымдар, депутат, педагог.

Аннотация. Мақала Қазақстанға белгілі қоғам қайраткері, Орталық Қазақстан аймағының әлеуметтік-экономикалық саласының, білімінің, ғылымының, мәдениетінің көрнекті ұйымдастырушысы С.Қ. Досмағамбетовтың өмірі мен еңбек жолына арналған. Оның Қарағанды мемлекеттік техникалық университетінде қызмет атқарған кезіндегі оқу орнының профессорлық-оқытушылық құрамының сапасын арттыруға, білікті мамандар даярлауға және университеттің ғылыми-техникалық дамуына қосқан үлесі баяндалған.

Сонымен қатар С.Қ. Досмағамбетовтың білікті басшы ретіндегі Қарағанды облысының басшылығындағы қызметі, Орталық Қазақстан кенді аймағындағы көмір өнеркәсібін дамытуда жаңа кен орындарының игерілуі мен қол жеткен табыстары, серіктес қалалардың әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуы, Қарағанды облысының ірі индустриалды орталыққа айналуында мемлекеттік маңызды құжаттар мен қаулылардың қабылданып, іске асуындағы қосқан үлесі еліміздегі белгілі қоғам қайраткерлерінің пікірлері, берген бағалары арқылы дәлелденіп, талданған. Оның республикада педагог мамандары мен жас ғалымдарды даярлаудағы ғалымдық, ұстаздық, ұйымдастырушылық қызметі сараланған.

Тарихты жасайтын халықтың өзі десек, тарихта сол халықты басқаратын қашанда көшбасшылар, тұлғалар болған. Олар өздерінің бүкіл саналы ғұмырын елдің, халықтың болашақ өмірінің жасампаздығына арнап қана қойған жоқ, сонымен бірге келешек ұрпақ үйреніп, тәлім алар өшпес ғибрат қалдырды. Тұлға өмірін оқып үйрену арқылы ол өмір сүрген кезеңдегі

қоғамның келбетін тани аламыз. Сондай тұлғалардың бірі - Қазақстанға белгілі қоғам қайраткері, Орталық Қазақстан аймағының әлеуметтік-экономикалық саласының, білімінің, ғылымының, мәдениетінің көрнекті ұйымдастырушысы, ғалым – Сұлтан Қапарұлы Досмағамбетов.

Сұлтан Қапарұлы Досмағамбетов 1928 жылы қыркүйектің 1 - жұлдызында Солтүстік Қазақстан облысы Рузаев ауданы Шұқыркөл ауылында дүниеге келген. Әкесі соғыста болған Сұлтан Қапарұлына 15 жасынан ерте еңбекке араласып, отбасының ауыр жүгін арқалауға тура келеді. Орта мектепті аяқтап, Петропавлдағы мұғалімдер институтын бітірген соң, еңбек жолын Лавров және Бірлестік сегізжылдық мектептерінде мұғалімдік қызметтен бастайды. 1948 жылы Алматы мемлекеттік заң институтына түсіп, оны 1952 жылы үздік дипломмен бітіреді. Институт қабырғасында сталиндік стипендия иегері болып, студенттік ғылыми жұмысы КСРО Жоғары білім министрлігінің грамотасымен марапатталады. 1952 жылы тамыз айында Қазақстан КП ОК-нің жолдамасымен қоғамдық ғылымдар оқытушыларын әзірлейтін Ташкент қаласындағы Орта Азия мемлекеттік университетінің бір жылдық курсына түсіп, КСРО-ның кез-келген жоғары оқу орындарында саяси экономия сабағын бере алуға куәлік алады. Сұлтан Қапарұлы Қазақстан КП ОК-нің ғылым және оқу орындары бөлімінің шақыруымен өзі оқыған Алматы заң институтының саяси экономия кафедрасына аға оқытушылыққа шақырылады. Дарынды жас саяси экономия, экономикалық ғылымдар тарихы бойынша дәріс оқумен қатар ғылыми, қоғамдық жұмыстарға белсене араласады, институттың партбюро хатшысының орынбасарлығына сайланады.

1955 жылы шілдеде Қазақстан КП ОК С.Қ. Досмағамбетовке Қарағанды облысы партия комитетінің қарамағына, Қарағандыда ашылған тау-кен институтына жолдама береді. Осы уақыттан бастап оның тағылымды ғұмырының 53 жылы кенді өлке - Қарағанды облысымен тығыз байланысты. Тау-кен политехникалық институтында ол сегіз жыл марксизм-ленинизм кафедрасының меңгерушісі және доценті болып қызмет атқарады. Бұған қоса институт партбюро хатшысының орынбасары болып сайланып, Қарағанды политехникалық институтының дамуына белсенді араласады. Сол бір кезең жайында академик, Социалистік Еңбек Ері Ә. Сағынов былай деп жазды: «Құрметті Сұлтан Қапарұлы! Сіз облыстың экономикасы, мәдениеті, денсаулық сақтау және білім салаларының дамуына үлкен үлес қостыңыз. Мен Қарағанды политехникалық институтында, әсіресе оның қалыптасу кезеңінде Сізбен бірге еңбек еткен күндерді асқан жылылықпен еске аламын».

С.Қ. Досмағамбетов тау-кен институтында қызмет еткен алғашқы күннен бастап көмір бассейнінің тарихы, құрылымы, экономикалық даму проблемаларымен және көмір шахталары жұмысының жай-күйлерімен қызу айналысты. Өнеркәсіп аймағының мәселелерін ғылыми ізденістерінің арқауы етті. Ресейдің Свердловск қаласында «Еңбекке ақы төлеу, ғылыми ұйымдастыру және оның өнеркәсіпті дамытудағы ролі» тақырыбында қорғалған кандидаттық диссертация «Қарағандыкөмір» бірлестігі шахталарында қызу қолдау тапты.

Сұлтан Қапарұлының шақыртуымен кафедра жұмысын жандандыруға еліміздің басқа қалаларынан келген ғалымдар, ғылым кандидаттары Л. Рахлис, Ш. Тастанов, облыстық партия комитетінен Д. Шаймұханов, И. Фрейганг, педагогикалық институттан Б. Қасенов жемісті жұмыстар атқарды. Республиканың Білім министрлігінің бұйрығымен қаладағы қоғамдық ғылымдар кафедралары үшін бұл кафедра тіректі оқу-әдістемелік орталық ретінде бекітіліп, жұмысты үйлестіріп отырды. 1961 жылы С.Қ. Досмағамбетовтың политехникалық институттағы белсенді жұмысы лайықты бағасын алады, мемлекеттік «Еңбектегі ерлігі үшін» медалімен марапатталады.

1963 жылы Қарағанды облыстық партия конференциясында С.Қ. Досмағамбетов облыстық партия комитетінің хатшысы, 1965 жылы Қарағанды обкомының екінші хатшысы болып сайланады. 1969 жылы желтоқсанда Қарағанды облыстық еңбекші депутаттар Кеңесінің сессиясында ол Қарағанды облыстық атқару комитетінің төрағасы болып сайланады. Ол осы кезеңде облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы Н. Банников, одан кейінгі В. Акулинцев сияқты білікті басшылармен тізе қосып, облыстың әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуына үлкен үлес қосты. Халыққа білім беру, ғылым мен мәдениетті, денсаулық сақтау саласын дамытуға ерекше көңіл бөлінді. Тәуелсіз Қазақстанның бүгінгі келбетінің негізі сол уақытта қаланып, облыстың экономикасы, әлеуметтік саласы, мәдениеті кең қарыштап дамығандығын ерекше айтқан дұрыс. Кенді өлкеде Қаражал, Абай, Шахтинск қалалары қанат жайып, Қарағанды,

Теміртау, Балқаш, Жезқазған, Саран қалалары өсті. Саран, Шерубай-Нұра, Шахан-Тентек көмір ошақтары жедел игеріліп, кенді аймақтағы көмір бассейні кең құлаш сермеді. Кеңестер Одағы бойынша Қарағанды көмір өндірісінің абыройы артқан уақыт деуге болады. Осының айғағы - 1978 жылы бассейнде миллиард тонна көмір өндірілуі.

Сұлтан Қапарұлы 1981 жылы социалистік елдердің көмір өнеркәсібі бойынша Экономикалық Өзара Ынтымақтастықтың тұрақты комиссиясының Қарағандыдағы мәжілісін өткізу жөніндегі ұйымдастыру комитетінің төрағасы болып, аталған шараның жоғары дәрежеде өтуіне ат салысты, облыс атынан құттықтау сөз сөйледі. Орталық Қазақстан аймағының көмір өнеркәсібіне сіңірген еңбегі үшін оны КСРО көмір өнеркәсібі министрі Б. Братченко I, II, III дәрежелі «Шахтер даңқы» құрметті белгісімен марапаттады [1].

Білікті басшы 1960-1980 жылдарда Ертіс-Қарағанды каналының салынып іске қосылуының, Жезқазған мыс зауытының, Ақшатау, Қарағанды, Жәйрем кен байыту комбинаттарының, Атасуда темір, Саякта мыс, Жәйремде марганец кен орындарының, Қарағанды резина техникалық бұйымдар зауытының қатарға қосылуының басы-қасында жүрді. Экономикадағы қарыштап өсудің нәтижесі әлеуметтік-мәдени салаға да серпін берді. Осы жылдарда Теміртаудағы зауыт-Жоғары техникалық оқу орны, кооператив институты, Жоғары милиция мектебі, дене шынықтыру институты, Қарағанды мемлекеттік университеті ашылды [2, 124].

Қарағанды облысының дамуында маңызды орын алатын құжат «Қарағанды облысы қала шаруашылығын одан әрі дамыту, қалалар мен поселкелер тұрғындарының тұрғын үй және мәдени-тұрмыстық жағдайларын жақсарту туралы» КСРО Министрлер Кеңесінің № 211 қаулысы 1980 жылғы 6 наурызда жарық көрді. Бұл қаулының жобасын С.Қ. Досмағамбетов сол кездегі облыстық партия комитетінің екінші хатшысы болған Елбасы Н.Назарбаевпен бірге мұқият әзірлеп, Мәскеудегі басшылықтың алдына қойған еді. Қарағанды облысын дамыту бойынша осындай ауқымды құжат кеңес өкіметі жылдарында алғаш рет қабылданды. Осы құжаттың негізінде қаланың көмірсіз аймақтарында, Оңтүстік-Шығысында жаңа әуежайдың, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ және бірқатар мәдени-тұрмыстық мақсаттағы ірі объектілердің құрылысы мен дамуы бойынша үлкен жұмыс басталды. Оның облыс басшылығында болған кезінде Қарағанды облысы КСРО өлкелері мен облыстары арасындағы Бүкілодақтық жарыста алты рет жеңімпаз атанды.

1982 жылы сәуірде Қазақстан КП ОК шешімі бойынша С.Қ. Досмағамбетов Қарағанды дене тәрбиесі педагогикалық институтының ректоры ретінде жұмысқа жіберіледі. КСРО Министрлер Кеңесінің 1984 жылы 19 сәуірдегі № 331 Қаулысымен Қарағанды дене тәрбиесі педагогикалық институты Қарағанды педагогикалық институты болып ауыстырылды. Осы мерзімде көпсалалы педагогикалық жоғары оқу орнының материалдық-техникалық базасы құрылды, 15 жаңа әлеуметтік-педагогикалық және инженерлік-педагогикалық мамандық, 8 мамандық бойынша аспирантура ашылды. 1996 жылы педагогикалық институт осындай бай әлеуетімен, сапалы ғылыми-техникалық базасымен Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ құрамына қосылды [2, 127].

1997 жылдың шілдесінде Жезқазған облысының Қарағанды облысымен қосылуына байланысты екі облыстық маслихаттың біріккен XVIII сессиясында балама негізінде С.Қ. Досмағамбетов Қарағанды облыстық маслихатының хатшысы болып сайланды және 1999 жылдың соңына дейін сол қызметті атқарды.

Облыс басқармасы құрамында 25 жылдан астам жұмыс атқара отырып және облыстық атқарушы органның бірінші жетекшісі болып С.Қ. Досмағамбетов Қарағанды мемлекеттік техникалық университетінің одан әрі дамуына, оның материалдық-техникалық базасының нығаюына және университеттің студенттері мен оқытушыларына арналған тұрғын үй-тұрмыстық жағдайларына көп көңіл бөлді. Бұл туралы ҚарМТУ дамуы жөніндегі облыстық партия комитеті мен облыстық атқару комитетінің қабылдаған шешімдері, университет ректоры, академик, Социалистік Еңбек Ері А.С. Сағыновтың құжаттары мен хаттары дәлелдейді.

Облыстық маслихат хатшысының өкілеттік мерзімі аяқталғаннан кейін С.Қ. Досмағамбетов ҚарМТУ басшылығының шақыртуымен өзінің университетіне оралады. Ол Қазақстан Республикасының экономикалық және әлеуметтік даму проблемалары бойынша жаңа тарихи жағдайларда жоғары білімнің дамуы бойынша оқытушылар мен студенттер алдында дәрістер және баяндамалар оқиды. ҚарМТУ Ғалымдар Кеңесінің 2004 жылы 30 қаңтардағы шешімімен С.Қ. Досмағамбетовке «ҚарМТУ-дың еңбек сіңірген қызметкері» атағы берілсе, Ғалымдар Кеңесінің

2008 жылдың 30 тамыздағы шешімімен «ҚарМТУ-дың Құрметті профессоры» атағы берілді.

2012 жылғы 14 қыркүйектегі ҚарМТУ Ғалымдар Кеңесі мәжілісінің шешімімен Қарағанды мемлекеттік техникалық университетінің 60 жылдық мерейтойына орай университетті дамытуға қосқан үлесі және көпжылдық ғылыми-педагогикалық жұмысы үшін ҚарМТУ-дың I оқу корпусының № 214 аудиториясына Қазақстан Республикасы халық ағарту ісінің еңбек сіңірген қызметкері, қоғамдық ғылымдар кафедрасының бұрынғы меңгерушісі, ҚарМТУ-дың Құрметті профессоры Сұлтан Қапарұлы Досмағамбетовтың есімі берілді.

С.Қ. Досмағамбетов 20 жылдан аса Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты, 1963-1999 жылдары 36 жыл қатарынан үздіксіз Қарағанды облыстық Кеңесінің және облыстық маслихаттың депутаты болды. Қазақстан Компартиясының XII, XIII, XIV, XV съездерінде Қазақстан КП ОК мүшесі болып сайланды және КОКП-нің XXIV, XXV және XXVI съездерінде өкіл болды. Ол осындай алқалы жиындарда белсенді сөз сөйлеп, Қарағанды облысы еңбекшілерін, олардың мүдделерін таныстырып, Орталық Қазақстан аймағы дамуының маңызды мәселелерін шешуге ат салысты.

С.Қ. Досмағамбетов Ленин, «Құрмет белгісі», «Құрмет», төрт Еңбек Қызыл Ту ордендерімен, алты мемлекеттік медальмен, КСРО ХШЖК «Ұлттық шаруашылықтағы жетістіктері үшін» алты алтын медалімен, үш дәрежедегі «Шахтер данқы» медалімен, Ы. Алтынсарин атындағы медальмен және басқа да одақтық, республикалық және ведомстволық наградалармен және белгілермен марапатталды. С.Қ. Досмағамбетовтың республиканы дамытудағы өлшеусіз еңбегін ҚР Президенті Н.Назарбаев лайықты бағалады, бес мәрте алғыс хат жолдады. Солардың бірінде былай деп атап көрсетті: «Сіз көп жылдар бойы мемлекеттік атқару органдарында еңбек етіп, Қарағанды облысының әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін көп еңбек сіңіріп, лайықты абырой үшін және адамдардың құрметтеушілігі үшін талпынып, үлкен өмір жолын жүріп өттіңіз. Сіз, профессор, республиканың әлеуметтік Ғылымдар Академиясының мүше-корреспонденті, «Еуразия» Халықаралық Экономикалық Академиясының академигі еліміздегі білім жүйесінің дамуына үлкен үлес қостыңыз. Сіздің көпжылдық табысты еңбегіңіз мемлекеттік жоғарғы наградалармен марапатталды. Бүгін Сіз облыстық маслихаттағы жұмысыңызға көп күш жұмсап жатырсыз. Белсенді ғылыми-зерттеу қызметін жалғастырудасыз».

С.Қ. Досмағамбетов 200 астам ғылыми еңбектің авторы. Солардың ішінде «Егемен, тәуелсіз Қазақстанның құрылуы және дамуы», «ҚР алғашқы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың жаңа Қазақстанды құрудағы рөлі» - оның ғылыми және ғылыми-педагогикалық қызметіндегі басты және негізгі тақырыптар болып табылады. С.Қ. Досмағамбетовтың ең маңызды іргелі еңбегі – «Орталық Қазақстан: табиғаты мен табиғат қорлары, оқиғалар мен адамдар, реформалар және даму». Мұнда ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қарағанды облысындағы еңбек еткен кезеңіне маңызды орын берілген.

С.Қ. Досмағамбетов Қарағанды қаласының құрметті азаматы, Қазақстан Республикасы халық ағарту ісінің еңбек сіңірген қызметкері, профессор, Қазақстан Республикасы әлеуметтік Ғылымдар Академиясының мүше-корреспонденті, «Еуразия» халықаралық Экономикалық Академиясының толық мүшесі.

Сұлтан Қапарұлы Досмағамбетовтың еңбек пен еңбектегі ерлікке тұтасқан ғұмыры ұрпаққа ғибрат, үнемі халық жадында.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Аймағамбетов Е.А., Рыжков В. Патриот, ученый, педагог. Казахстанская правда. - 2008 г. - 6 сентября.
[2] Сембай М. Алаштың алдаспаны. – Астана, 2011. – 160 б.

REFERENCES

- [1] Aymagambetov E.A., Ryzhkov V. Patriot, ucheniy, pedagog. Kazhastanskaya pravda. - 2008 g. - 6 sentyabrya.
[2] Sembay M. Alashtyin aldaspany. – Astana, 2011. – 160 b.

С. ДОСМАГАМБЕТОВ – ВИДНЫЙ УЧЕНЫЙ, ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ С.С. Касимова¹, Маусымбай Н.²

Карагандинский государственный технический университет, город Караганда
saule.saken2010.kasimova@mail.ru

Ключевые слова: Центральный Казахстан, областной комитет партии, угольная промышленность, политехнический институт, общественные науки, депутат, педагог.

Аннотация. Статья посвящена жизни и деятельности известного общественного деятеля, выдающегося организатора образования, науки, культуры Центрального Казахстана. Отмечено, что он работая руководителем в Карагандинском государственном техническом университете способствовал повышению уровня профессорско-преподавательского состава, подготовке квалифицированных специалистов и научно-техническому развитию университета.

Дан анализ высказываниям известных общественных деятелей, которые являются доказательством того, что С.С. Досмагамбетов как один из руководителей Карагандинской области достиг больших успехов в развитии угольной промышленности Центрального Казахстана, открытии новых рабочих мест, социально-экономическом и культурном развитии городов-спутников, им были подписаны ряд важных Государственных документов, согласно которой предусматривались превращение Карагандинской области в крупный индустриальный центр.

Его научная, педагогическая организационная деятельность получила признание в деле подготовки педагогов и молодых ученых республики.

Авторлар туралы мәлімет:

Қасымова С.С. – Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының аға оқытушысы, тарих ғылымдарының кандидаты. Қарағанды қаласы. saule.saken2010.kasimova@mail.ru

Маусымбай Н. - Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Жол-көлік факультетінің студенті. Қарағанды қаласы.

Поступила 21.01.16 г